

Józef Krętosz

Powstanie w 1412 roku metropolii lwowskiej obrządku łacińskiego oraz jego historyczny i kulturowy kontekst

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 45/2, 316-330

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. JÓZEF KRĘTOSZ
Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Teologiczny

POWSTANIE W 1412 ROKU METROPOLII LWOWSKIEJ OBRZĄDKU ŁACIŃSKIEGO ORAZ JEGO HISTORYCZNY I KULTUROWY KONTEKST

ERECTION OF THE ARCHDIOCESE OF LVOV OF THE LATIN RITE
IN 1412 AND ITS HISTORICAL AND CULTURAL CONTEXT

ABSTRACT

Papież Jan Paweł II reaktywował 15 stycznia 1991 r. liczącą obecnie 600 lat metropolię i archidiecezję lwowską obrządku łacińskiego. Jej pierwszym arcybiskupem metropolitą został mianowany Marian Jaworski. Metropolia ta jako halicka powstała w 1375 r., a jako lwowska istnieje od 1412 r. w trudnych warunkach pogranicza łacińsko-byzantyjskiego. Zamierzeniem tego artykułu jest przedstawienie bogatej tradycji Kościoła rzymskokatolickiego i jego twórczej, sześćsetletniej obecności na ziemiach obecnej Ukrainy Zachodniej. Głównymi wątkami artykułu są kwestie: przynależności państwowej ziem „ruskich” w średniowieczu, łacińscy misyjni biskupi na Rusi, powstanie halickiej metropolii obrządku łacińskiego, przeniesienie w 1412 r. stolicy metropolii do Lwowa i dalszy jej rozwój, jurysdykcja na Rusi biskupów lubuskich oraz udział franciszkanów i dominikanów w powstaniu diecezji i chrystianizacji Rusi.

On 15 January 1991 Pope John Paul II reactivated, being currently 600 years old, the Metropolitan Archdiocese of Lvov of the Latin Rite. Marian Jaworski was appointed its first Archbishop. The Archdiocese was erected in 1375 with its seat in Halych and it was moved to Lvov in 1412 in difficult conditions in the Latin and Byzantine borderland. The aim of this article is to present the rich tradition of the Roman Catholic Church and her creative presence for 600 hundred years on the territory of the present Western Ukraine. The main threads of this article are as follows: the nationality of the “Ruthenian” land in the Middle Ages, Latin missionary bishops in Ruthenia, the erection of a Metropolis of Halych of the Latin Rite, the transfer of the seat of the Metropolis to Lvov in 1412 and its further development, jurisdiction of Bishops of Lebus in Ruthenia and the participation of the Franciscans and Dominicans in the erection of the diocese and in the Christianization of Ruthenia.

Papież Jan Paweł II reaktywował 15 stycznia 1991 roku mającą obecnie 600 lat metropolię i archidiecezję lwowską obrządku łacińskiego. Jej arcybiskupem metropolitą został biskup, późniejszy kardynał, Marian Jaworski, dotychczasowy administrator apostolski archidiecezji w Lubaczowie. Wtedy to polityczne i narodowe środowiska Ukrainy Zachodniej wszczęły nieprzyjazną kampanię przeciwko

decyzji papieża. Zarzucano papieżowi, że na Ukrainie nie było dotąd „polskiego”, to jest rzymskokatolickiego Kościoła, a Jan Paweł II bezprawnie „utworzył” na terenie Ukrainy „polski” (to jest rzymskokatolicki Kościół). W ramach tych działań kardynałowi Marianowi Jaworskiemu uniemożliwiono przeprowadzenie we lwowskiej katedrze uroczystego ingresu¹. Absurdalnym zarzutem o ustanawianiu na Ukrainie przez Jana Pawła II „polskiego” Kościoła przeczy czekający w 2012 roku jubileusz sześćsetlecia istnienia metropolii lwowskiej obrządku łacińskiego.

Historia Kościoła katolickiego obecnego na Rusi, Kresach Południowo-Wschodnich Rzeczypospolitej od XIV wieku jest bogata i zarazem skomplikowana. Jej dzieje wymagają znacznego oczyszczenia przez historyków, zwłaszcza polskich i ukraińskich. Przykładem wyżej wymienionej problematyki są daty: rok 1991 – z zarzutami „tworzenia” przez papieża na Ukrainie „polskiego” Kościoła katolickiego oraz 2012 rok – rocznica 600 lat istnienia Kościoła katolickiego na Ukrainie, z planowaną obecnością w uroczystościach Benedykta XVI. Zamierzeniem więc autora niniejszego artykułu jest „odkłamanie” prawdy o dziejach Kościoła katolickiego na Rusi, Południowo-Wschodnich Kresach Rzeczypospolitej.

Lwowski Kościół lokalny, zdeorganizowany w czasie II wojny światowej i radzieckiej okupacji, odzyskał wolność i współcześnie wyraźnie się rozwija. Kościół rzymskokatolicki na Ukrainie nie jest zatem obcą, utworzoną z końcem XX wieku przez papieża wspólnotą konfesyjną. O wielkości tego Kościoła, jego bogatej łacińskiej tradycji świadczy fakt, że w 2012 roku przypada jubileusz sześćsetlecia istnienia metropolii lwowskiej (halickiej) obrządku łacińskiego. Tę okrągłą rocznicę 600 lat istnienia zachodniej kultury i tradycji papież Benedykt XVI pragnie uczcić planowanym nawiedzeniem Lwowa w 2012 roku.

Metropolia lwowska jest równocześnie drugą w chronologii na terenie Polski (po gnieźnieńskiej powstałej w 1000 roku) rzymskokatolicką metropolią – metropolią znajdującą się na terenie historycznej Rzeczypospolitej. Jako halicka powstała w 1375 roku, następnie jako lwowska istnieje od 1412 roku w trudnych warunkach pogranicza łacińsko-bizantyjskiego. Dlatego niniejsza problematyka, dotycząca powstania i początków jej organizacji, w kontekście równocześnie istniejącej na tym terenie bizantyjskiej (obecnie greckokatolickiej i prawosławnej) oraz ormiańskiej organizacji kościelnej, posiada w swoich dziejach skomplikowany kulturowy kontekst historyczny pogranicza. Toteż zamierzeniem tego artykułu jest przedstawienie długiej tradycji Kościoła rzymskokatolickiego i sześćsetletniej jego twórczej obecności na ziemiach „ruskich”, to jest obecnej Ukrainy Zachodniej, a od drugiej połowy XIV wieku do 1939 roku w granicach Rzeczypospolitej. Te fakty i okoliczności będą przedstawione w odpowiednich proporcjach.

Autor zamierza czytelnikowi przedstawić „korzenie” lokalnego Kościoła rzymskokatolickiego na terenie obecnej Ukrainy. Tereny Rusi, głównie Czerwonej, na przestrzeni kilkuset lat były pograniczem kulturowym, w szczególności łacińsko-bizantyjskim, historycznej Rzeczypospolitej. Motywem powstania niniejszego opracowania staje się tedy przedstawienie mało znanej, mającej 600 lat bogatej historii

¹ Osobiste obserwacje autora z pobytu we Lwowie w końcu XX wieku.

Kościół rzymskokatolickiego na tym terenie. Kościół ten nie jest bowiem obcy i bez tradycji, lecz jest przeszło sześciowiekową łacińską wspólnotą chrześcijan.

Przynależność polityczna ziem „ruskich” w średniowieczu

Współcześnie z powstawaniem metropolii gnieźnieńskiej przynależność państwowa zasadniczego terytorium późniejszej halickiej metropolii (Rusi Czerwonej) była płynna. Już w 860 roku Rusy oblegały Konstantynopol, co stanowiło ich pierwszy kontakt z chrześcijaństwem. W 979 roku dokonano zjednoczenia Rusi Kijowskiej i Nowogrodzkiej. Następnie w 882 roku przeniesiono stolicę księstwa do Kijowa. W latach 980-1015 na Rusi panował książę Włodzimierz Wielki, który w tym okresie zjednoczył Ruś pod swoim panowaniem. Książę w 988 roku przyjął chrzest w bizantyjskim obrządku. Według najstarszej *Ruskiej Kroniki Nestora*, w 981 roku Grody Czerwieńskie zostały zdobyte „na Lachach” przez kijowskiego księcia Włodzimierza Wielkiego. Następnie po dwóch wyprawach Bolesława Chrobrego (zwłaszcza w 1018 roku) Grody częściowo odzyskano. W kolejnych stuleciach dokonywały się dalsze istotne dla Rusi i państwa Piastów wydarzenia w wyniku kontynuowanej ekspansji książąt kijowskich w kierunku zachodnim, a książąt piastowskich w kierunku wschodnim: Kijowskiego w 1054 roku w rękach księcia Izasława, a Piastowskiego po testamencie Bolesława Krzywoustego z 1138 roku. Państwa te niebawem uległy rozkładowi. Od 1015 roku na Rusi panował Świętopełk, zięć Bolesława Chrobrego. Kiedy zmarł książę Jarosław Mądry, w 1054 roku, rozpoczął się proces stopniowego rozkładu struktur Księstwa Kijowskiego. Później dokonano podziału Księstwa Kijowskiego między synów zmarłego w 1078 roku księcia Izasława, a wschodnie terytoria państwa piastowskiego ponownie zostały przez tych książąt opanowane.

Następnie książę suzdalski, Andrzej Bogolubski, zdobył w 1169 roku Kijów i przeniósł wielkoksiążęcą stolicę do Suzdału. Po klęsce wojsk ruskich w 1223 roku w bitwie z Tatarami pod Kałką i zdobyciu w 1240 roku Kijowa przez Mongołów Ruś znalazła się na dłuższy czas pod mongolsko-tatarskim panowaniem. W tym to czasie dokonał się dalszy podział terytorialny ziem ruskich. Na północnym wschodzie powstał zamieszkały przez ludność wielkoruską (późniejszą narodowość rosyjską) polityczny ośrodek włodzimiersko-suzdalski z miastami takimi, jak: Włodzimierz, Moskwa Twer, Kazań. W 1243 roku Moskwa stała się zatem stolicą księstwa. Na zachodzie natomiast książę Daniel w 1253 roku otrzymał w Drohiczyńce koronę królewską, a król węgierski mianował się w 1215 roku królem Halicza i Włodzimierza. Następnie w XIV wieku wzrosło znaczenie Księstwa Moskiewskiego, którego książęta, odzyskawszy wolność spod mongolskiego panowania i osiągnąwszy przewagę polityczno-militarną nad Twerem, na stałe zdobyli wielkoksiążęcą godność. Natomiast ciężące ku zachodowi Księstwa Halickie i Włodzimierskie znalazły się w granicach Węgier, państwa Piastów, a potem w obszarze Litwy i Rzeczypospolitej².

² S. Arnold, *Dzieje Świata. Chronologiczny przegląd ważniejszych wydarzeń*, Warszawa 1976, s. 202-204; W. Kurkiewicz, *Tysiąc lat dziejów Polski. Kalendarium*, Warszawa 1974, s. 14, 21;

Polska piastowska w 1138 roku weszła po testamencie Bolesława Krzywoustego w stan rozbitcia dzielnicowego. Proces jednoczenia państwa polskiego rozpoczął się po około 200 latach, a więc po koronacji królewskiej Władysława Łokietka w 1320 roku. Zarazem interesujące nas terytorium, stanowiące głównie Księstwa Halickie i Włodzimierskie, stało się od śmierci księcia halickiego Romana w 1205 roku przedmiotem przetargów o wpływy odradzającej się po rozbitciu dzielnicowym Polski, Węgier i Litwy, zainteresowanej przede wszystkim włodzimierską częścią. Król węgierski Andrzej II, kontynuując podboje poprzednika i zabiegi dyplomatyczne Beli III, w 1205 roku tytułował się królem Halicza i Włodzimierza. Po zajęciu Halicza zawarł w 1214 roku w Spiszu układ pokojowy z Leszkiem Białym, którego gwarancją miało być małżeństwo syna Andrzeja II, Kolomana i córki Leszka, Salomei. Koronacja Kolomana jako króla Halicza odbyła się w 1215 roku. Ze strony polskiej książę Leszek Biały (1202-1227), jego brat oraz sukcesorzy z linii mazowieckiej angażowali się w XIII wieku w dalsze starania: zbrojne, drogą rodzinnych skoligaceń i pertraktacji z Węgrami o rządy w Księstwach Włodzimierskim i Halickim. Na skutek dalszych inicjatyw Władysława Łokietka (1306-1333), a szczególnie następcy Kazimierza Wielkiego (w latach 1340-1387), Ruś Halicka i Włodzimierska weszły w skład odradzającego się państwa polskiego; później ziemie przemyska i sanocka (w 1344 roku), lwowska i halicka oraz część Wołynia z Krzemieńcem i Oleszkiem (1349-1366), zaś w charakterze lenna ziemie: chełmska, bełska, włodzimierska i Podole (w 1366 roku). W tymże czasie książę litewski Giedymin (1316-1339), kontynuując zbrojne podboje, zdobył Włodzimierz i Łuck (w 1320 roku) oraz Kijów (w 1321 roku). Po śmierci Kazimierza Wielkiego, w trakcie rządów w Polsce Ludwika Węgierskiego, na Rusi Halickiej w imieniu Andegawenów sprawował władzę do 1379 roku książę Władysław Opolski. Następnie król ustanowił na Rusi węgierskie namiestnictwo. W 1387 roku królowa Jadwiga, usuwając węgierskich starostów, znowu podporządkowała terytorium Koronie Polskiej. To wszystko wzmocniło więzy ekonomiczne Rusi z Polską, co znalazło wyraz między innymi w przesunięciu głównego centrum handlowego z Włodzimierza do powstałego około 1256 roku Lwowa. Miasto to opanowało zyskowny handel „na tatarskim szlaku” i stało się pośrednikiem w kontaktach z mołdawskim emporium w Suczawie. Definitywnie ostateczne rozstrzygnięcie przynależności do Polski tej części Rusi zrealizowano w latach 1385 i 1412 roku z inicjatywy królowej Jadwigi po unii Polski z Litwą. W 1412 roku królowie Władysław Jagiełło i Zygmunt Luksemburczyk ostatecznie zdecydowali w Lubowli o przynależności Rusi do Polski i podziale wpływów: polskich w Mołdawii i węgierskich na Wołoszczyźnie³.

M. Parczewski, *Początki kształtowania się polsko-ruskiej rubieży etnicznej w Karpatach*, Kraków 1991, s. 44n.; J. Wyrozumski, *Historia Polski do roku 1505*, Warszawa 1980, s. 127.

³ *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 1, Poznań – Warszawa 1974, s. 266, 296; W. Kurkiewicz, *Tysiąc lat dziejów Polski...*, s. 43; B. Włodawski, *Polityka Ruska Leszka Białego*, Lwów 1925, s. 30, 52-59, 80-82; J. Wyrozumski, *Historia Polski...*, s. 177n., 270-272.

Cerkiew prawosławna

Na tym to terenie w okresie ruskich rządów powstało 7 prawosławnych diecezji należących do utworzonej w 988 roku kijowskiej metropolii. Po upadku Wielkiego Księstwa Kijowskiego i przeniesieniu ośrodka politycznego najpierw do Włodzimierza Suzdalskiego, potem w XIV wieku do Moskwy metropolici kijowscy ostatecznie od 1330 roku też osiedlili się w Moskwie. Odtąd na ziemiach ruskich istniały dwa rywalizujące ze sobą centra polityczne i religijne: Moskwa, przedstawiająca siebie jako kontynuatora praw wielkoruskich i metropolii kijowskiej, oraz Ruś, zwłaszcza Halicka i Włodzimierska, ciężąca ku Zachodowi i będąca terenem rywalizacji wpływów litewskich, polskich oraz węgierskich. Dlatego książę włodzimiersko-halicki Jerzy około 1303 roku uzyskał dzięki staraniom w Konstantynopolu erekcję prawosławnej metropolii w Haliczu. Mimo to w wyniku starań metropolity kijowskiego Teognasta i Wielkiego Księcia Moskiewskiego Siemiona Dumnego w 1324 i następnie w 1347 roku zniesiono ją. Wskutek zabiegów Kazimierza Wielkiego w porozumieniu z bojarami ruskimi patriarcha Konstantynopola Filoteusz reaktywował 9 maja 1370 roku tę metropolię wraz z należącymi do niej diecezjami sufraganiami w Chełmie, Przemyślu, Turowie i Włodzimierzu. Jednak od około 1398 roku metropolita kijowski odzyskał ponownie jurysdykcję nad jej diecezjami, za wyjątkiem przemyskiej i halickiej⁴. Wtedy w 1304 roku przeniesiono stolicę metropolii kijowskiej do Włodzimierza nad Kłazmą, a w 1330 roku do Moskwy. Zaś metropolita Aleksy ogłosił się metropolitą Kijowa i całej Rusi.

Pierwotne i nowe w średniowieczu ślady łacińskiego chrześcijaństwa

Już z wczesnego średniowiecza pochodzą najstarsze ślady istnienia łacińskiego chrześcijaństwa na Rusi, szczególnie na terenie późniejszej metropolii obrządku łacińskiego. Z czasów rywalizacji na przełomie X i XI wieku Księstw Piastowskiego i Kijowskiego znane są znajdujące się w Przemyślu dwie przedromańskie rotundy, analogiczne do wczesnopiastowskich z Polski centralnej i Wielkopolski. Pozostałości ich znaleziono w latach 60. tego stulecia. Starszy kościół połączony z książęcą budowlą (palatium), fundowany przez Bolesława Chrobrego, prawdopodobnie został przez nowych władców Przemyśla w XII wieku zburzony. Drugi z nich, pod wezwaniem Świętego Mikołaja, zbudowany przed 1079 rokiem przez Bolesława Śmiałego, przetrwał do około 1460 roku⁵. W wyniku dokonywanych w kierunku zachodnim podbojów książąt kijowskich, terytorium Grodów Czerwieńskich (głównie ich zachodnie rubieże) uległo przeobrażeniom etnicznym. Działalność popieranego przez panujących prawosławnego Kościoła, który tam tworzył własne diecezje, utrwaliła zmianę oblicza wyznaniowego tych ziem. Po

⁴ *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 254n.

⁵ H. Borcz, *Archidiecezja Przemyska – zarys dziejów*, w: *Rocznik Archidiecezji Przemyskiej 1997. Album*, red. J. Bar, W. Partyka, B. Rajnowski, Przemyśl 1997, s. 5n.; M. Parczewski, *Początki kształtowania się polsko-ruskiej...*, s. 47n.

zakończeniu wypraw krzyżowych zaczęto snuć plany prób rekatolicyzacji Rusi. Równocześnie w późniejszych wiekach, w związku z rozwojem na Rusi handlu i osadnictwa, powstawały nowe miasta i centra handlowe. W XII i XIII wieku zaczęła wzrastać liczba katolików. Erekcja miasta Lwowa około 1256 roku przez ówczesnego księcia Lwa (magdeburskie prawo miasta w 1356 roku) i jego błyskawiczny rozwój jako centrum na ważnym szlaku handlowym ze Wschodem są tego przykładem⁶.

Oprócz powyższych świątyń w stolicy księstwa Kijowie istniał kościół łaciński z czasów podróży w X i XI wieku na Ruś łacińskich biskupów Adalberta z Trewiru i Brunona z Kwerfurtu, który do XII wieku zaspokajał potrzeby religijne mieszkających w tym mieście katolików: kupców, rzemieślników narodowości niemieckiej, polskiej i włoskiej. Wówczas prawdopodobnie doszło do założenia przy tej parafii małego klasztoru mnichów iroszkockich Świętego Benedykta pod wezwaniem Najświętszej Maryi Panny (wzmianka o nim pochodzi z 1242 roku). Ziemie te stały się od XIII wieku terenem działalności chrystianizacyjnej, zwłaszcza najprężniejszych w tym okresie dominikanów i franciszkanów.

Pierwszymi stałymi kapłanami polskimi pracującymi na Rusi byli dominikanie. Ich konwent powstał w 1223 roku w Krakowie i niebawem Święty Jacek z liczną grupą braci wyruszył na Ruś, zakładając klasztory we Lwowie (1234), Przemyślu (1235), Haliczu (1238), Czernihowie i za zgodą księcia Włodzimierza Rurykowicza w Kijowie, skąd kapłani zostali przez księcia w 1233 roku wypędzeni. Dominikanie w 1238 roku wrócili do Kijowa i pozostali w mieście do najazdu tatarskiego w 1240 roku. Kijowski klasztor złożony z Polaków i Unitów-Ormian był głównym centrum misyjnym i utrzymywał ściśle kontakty z ich ośrodkiem w Kaffie na Krymie. We Lwowie dominikanie posiadali już około roku 1250 własny kościół pod wezwaniem Świętego Jana Chrzciciela⁷. Do końca XIV wieku powstawały ich dalsze klasztory: w Bełzie (1378-1386), Kamieńcu Podolskim, Łańcucie, Łucku i Smotryczu (przed 1378 rokiem).

Franciszkanie z małym opóźnieniem dołączyli do działalności misyjnej na Rusi. Tak powstawały kolejno ich klasztory: w Przemyślu (1237), Haliczu (1238), Lwowie (1363), Sanoku, Krośnie, Kamieńcu Podolskim (1320). W 1260 roku założyli odrębną ruską kustodię podlegającą węgierskiej prowincji. Po włączeniu tych ziem do Królestwa Polskiego w 1345 roku posiadali już osobną ruską wikarię⁸.

Zakony te, obok duszpasterstwa rosnącej liczby katolików na Rusi, rozwijały w krajach basenu Morza Czarnego intensywną działalność misyjną. Klasztory

⁶ W. Abraham, *Początki arcybiskupstwa łacińskiego we Lwowie*, Lwów 1909, s. 5n.; H. Borcz, *Archidiecezja Przemyśka...*, s. 6; B. Kaczorowski, *Zabytki Starego Lwowa*, Warszawa 1990, s. 6n.; J. Krętosz, *Błogosławiony Jakub Strzebię OFM arcybiskup halicki obrządku łacińskiego (27 VII 1391 – 20 X 1402) jako twórca łacińskiej organizacji kościelnej na Rusi*, W Nurcie Franciszkańskim 3 (1993), s. 116; tenże, *Organizacja archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od XV wieku do 1772 roku*, Lublin 1986, s. 31-36.

⁷ *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 193n., 266; T. Trajdos, *Kościół Katolicki na ziemiach ruskich Korony i Litwy za panowania Władysława Jagielly (1386-1434)*, Wrocław 1983, s. 45-47.

⁸ *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 296; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 306.

na Rusi miały być bazami wypadowymi dla dalszej aktywności misyjnej, nawet na terenach mongolskiego państwa. Dla koordynacji misji i nadania im większej skuteczności papież Jan XXII założył w 1324 roku osobną międzyzakonną kongregację „Towarzystwo Peregrynantów dla Chrystusa”. W jej skład weszło 5 dominikańskich klasztorów: z Lwowa, Przemyśla, Łańcuta, Kamieńca Podolskiego i Smotrycza oraz wszystkie franciszkańskie klasztory ruskiej wikarii. Dominikańskie klasztory miały odrębnego wikariusza generalnego, a franciszkańskie podlegały bezpośrednio generałowi zakonu. Zakonnicy ci, obdarzeni nadzwyczajnymi przywilejami, głównie liturgicznymi, docierali na rozległe obszary nad Morzem Czarnym i do koczowisk Tatarów, gdzie nieśli pociechę, pomoc duchową i materialną polskim jeńcom⁹.

Pierwsi łacińscy biskupi na Rusi

Najstarszy ślad działalności biskupów katolickich istnieje w Kijowie. Tam w latach 961-962 działał niemiecki benedyktyn biskup Adalbert, wysłany do Kijowa przez cesarza Ottona I na prośbę księżnej Olgi dla opieki duszpasterskiej nad przybyszami z Zachodu. Od XIII wieku równoległe z działalnością misyjną, szczególnie duchownych z zakonów mendykanckich, pojawiali się na Rusi pierwsi biskupi, najczęściej tytularni bądź misyjni, powstawały też załężki diecezji. Metropolita gnieźnieński arcybiskup Pełka (1232-1258) podjął starania o mianowanie dla Rusi osobnego biskupa. Około 1233 roku Stolica Apostolska ustanowiła nim cystersa Gerarda (zmarłego w 1256), który otrzymał klasztor cystersów w Opatowie z jego dobrami jako siedzibę i uposażenie biskupa Rusi. Po Unii Drohickej Książąt Halickich (1247) biskup ten miał swobodę działania. Unia została przez księcia Daniela (około 1257 roku) jednak zerwana, w 1256 roku zmarł biskup i odtąd biskupstwo to nie było obsadzane. Kolejnym chronologicznie biskupem działającym na tym terenie był rezydujący w Kijowie Henryk OP (1320-1334), ustanowiony przez, mającego na Rusi jurysdykcję, lubuskiego biskupa Stefana. Nominacja ta została 15 grudnia 1320 roku potwierdzona przez papieża Jana XXII. Jego następcą był Jakub I Ormianin (1371-1378)¹⁰.

W związku ze stabilizowaniem się przynależności państwowej Rusi, potrzebą zorganizowania opieki duszpasterskiej nad rosnącą stale w liczbie ludnością katolicką, pojawiła się konieczność utworzenia trwałej organizacji kościelnej w postaci stałych, nietytularnych diecezji, skupionych w metropolię. Proces stabilizacji i kształtowania łacińskiej hierarchii kościelnej na omawianych terenach rozpoczął się z chwilą włączenia ich do Rzeczypospolitej w latach 1340-1378. Wtedy zaczęto zakładać diecezje, zazwyczaj ze stolicami w miastach stołecznych diecezji

⁹ *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 296; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 36; T. Trajdos, *Kościół Katolicki...*, s. 54.

¹⁰ H. Borcz, *Archidiecezja Przemyśla...*, s. 6; K. Dola, *Katalog arcybiskupów i biskupów rezydencjalnych metropolii i diecezji polskich obrządku rzymsko-katolickiego do czasów współczesnych*, w: *Historia Kościoła w Polsce*, s. 194, 197, 270; T. Trajdos, *Kościół Katolicki...*, s. 49-50, 52.

prawosławnych. Pierwsza chronologicznie była diecezja przemyska, utworzona około 1340 roku z inicjatywy księcia halicko-włodzimierskiego Jerzego II Trojdenowicza, bezpośrednio podlegająca Stolicy Apostolskiej. Jej pierwszym biskupem był Iwan (7 V 1342 – 6 XII 1352). W dalszej kolejności dzięki staraniom króla Kazimierza Wielkiego i przy poparciu papieża awiniońskich udało się w latach 1353-1359 ustanowić na tych terenach kilka dalszych biskupstw. Tak powstała diecezja w Chełmie (1349-1358) z pierwszym biskupem Tomaszem ze Sienna (najstarsza wzmianka o tym biskupie pochodzi z 20 maja 1358 roku). Papież Innocenty VI mianował 2 maja 1358 roku dla Włodzimierza Wołyńskiego biskupem dominikanina Piotra, który wcześniej otrzymał na to stanowisko nominację od patriarchy łacińskiego Konstantynopola. Diecezja kamieniecka powstała dzięki staraniom książąt Podola Konstantego i Bazylego w latach 1378-1386, przed ostatecznym włączeniem Podola w 1387 roku do Polski. Wprawdzie istnieli domniemani jej biskupi Wilhelm i Bohozjusz, lecz pierwszym niekwestionowanym był Aleksander. Starania o utworzenie biskupstwa we Lwowie podjął król Kazimierz Wielki. Na jego prośbę papież Innocenty VI mianował 11 stycznia 1358 roku biskupem dominikanina Tomasza de Illeye. Dokument nominacyjny stwierdzał, że biskupstwo to w latach 1349-1351 było wolne i nieobsadzone. Król w suplice do papieża Urbana V z dnia 6 kwietnia 1363 roku, przedstawiając plan założenia we Lwowie diecezji łacińskiej podlegającej gnieźnieńskiemu metropolicie, prosił o mianowanie dla tych diecezji dominikanina lub franciszkanina. Papież w odpowiedzi w tym samym roku polecił metropolicie gnieźnieńskiemu przeprowadzenie procesu informacyjnego w sprawie utworzenia tam diecezji. Jednak bulla papieska z 1375 roku erygująca metropolię nie wspominała o biskupstwie lwowskim, a bulla z 13 maja 1389 roku wyraźnie zaliczała Lwów do halickiej archidiecezji. Do czasu przeniesienia stolicy archidiecezji w 1412 roku do Lwowa istnieje kilku tajemniczych biskupów lwowskich: Konrad, Jerzy i Herman Wytking. Badacze (Bolesław Kumor i Władysław Abraham) problem tłumaczą kilkoma prawdopodobnymi możliwościami. Biskupi ci, pochodzący ze środowiska miejscowych franciszkanów, byli powołani „*ad titulos vagos*”. Zagadkowe zjawisko jurysdykcji w 1387 roku na Rusi biskupów lubuskich, w związku z trudnościami z translacją stolicy arcybiskupstwa z Halicza, być może wynika stąd, że utworzono we Lwowie diecezję. W tym kontekście tajemniczo rozbieżną treść posiada bulla papieża Bonifacego IX z 16 marca 1390 roku – nominacyjna dla biskupa lwowskiego Jerzego OFM oraz powiadomienie o tym kapituły katedralnej i arcybiskupa halickiego. Podobna była również procedura papieża przy nominacji jego następcy Hermana Wytkinga¹¹.

¹¹ H. Borcz, *Archidiecezja Przemyska...*, s. 6n.; K. Dola, *Katalog arcybiskupów...*, s. 257, 266, 270, 277, 279, 289; *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 266n.; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 31n.; B. Kumor, *Granice Metropolii i Diecezji Polskich*, Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 1969, t. 19, s. 257, 289, 301, 319, 326, 328; Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 1970, t. 20, s. 254.

Powstanie halickiej metropolii obrządku łacińskiego

Do zjednoczonego przez Władysława Łokietka (1306-1333) i Kazimierza Wielkiego (1333-1370) Królestwa Polskiego, przy współzawodnictwie Węgier i Litwy, w latach 1340-1387 wcielono Ruś Czerwoną. W tym to kontekście doszło do powstania w Polsce drugiej (obok gnieźnieńskiej) metropolii. Była nią w XIV wieku metropolia halicka. Oprócz awansu gospodarczego terytorium miała miejsce akcja cywilizacyjna łacińskiego chrześcijaństwa. Na tym terenie istniały wpływy arcybiskupstwa katolickiego Węgier w Ostrzyhomiu i działania łacińskiego patriarchatu w Konstantynopolu. Podjęta w tym celu akcja z polskiej strony, której realizacja należała do działających na tym terenie zakonów mendykanckich, zyskała poparcie awiniońskich papieży. Rezultatem tego byli pierwsi biskupi o charakterze misyjnym bądź tytularni oraz biskup lubuski, postrzegający siebie jako ordynariusza.

Inicjatywy w tym kierunku szły też ze strony ruskiej i polskiej – króla Kazimierza Wielkiego i metropolity gnieźnieńskiego Jarosława Bogorii Skotnickiego (1342-1371). Dziełem strony ruskiej było powstanie na życzenie księcia halicko-włodzimierskiego Jerzego II Trojdenowicza diecezji przemyskiej, której biskup mianowany 18 stycznia 1353 roku przez papieża Innocentego VI podlegał bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Tenże papież w 1354 roku polecił biskupowi nominatowi przyjęcie konsekracji od dowolnie wybranego biskupa katolickiego i złożenie na jego ręce wyznania wiary i przysięgi¹².

Na temat powstania samej metropolii chronologicznie było kilka koncepcji. Król Kazimierz Wielki w 1349 roku przedstawił papieżowi projekt powołania dla Rusi rzymskokatolickiej metropolii z 7 diecezjami. Później jednak, bo 17 grudnia 1357 roku, król ten prosił papieża o poddanie przyszłych diecezji na Litwie i Rusi metropolie gnieźnieńskiej. Po linii ostatniego postulatu królewskiego mianowany 20 maja 1359 roku biskup chełmski Tomasz ze Sienna nazwany został w dokumencie erekcyjnym sufraganem gnieźnieńskiej prowincji. Biskup przemyski Mikołaj wziął w 1357 roku udział w prowincjalnym synodzie w Kaliszu. Król w suplice z 6 kwietnia 1363 roku prosił papieża o nominację biskupa dla Lwowa i poddanie go metropolie gnieźnieńskiej. Tenże papież 6 kwietnia 1363 roku polecił arcybiskupowi gnieźnieńskiemu przeprowadzenie procesu informacyjnego w sprawie erekcji lwowskiej diecezji.

Równocześnie powstała w kurii awiniońskiej koncepcja podporządkowania nowych diecezji łacińskiemu patriarchatowi w Konstantynopolu. Papieże awiniońscy postulowali tworzenie diecezji katolickich w miastach biskupów prawosławnych w ramach eliminowania bizantyjskich diecezji. Stąd koncepcja ta była prawdopodobnie wyrazem protestu wobec podjętych przez króla polskiego, zrealizowanych w 1370 roku starań o reaktywowanie podległej patriarchatowi w Konstantynopolu prawosławnej metropolii halickiej. Tak przed 1358 rokiem na

¹² H. Borcz, *Archidiecezja Przemyska...*, s. 6n.; K. Dola, *Katalog arcybiskupów...*, s. 262, 289; B. Kumor, *Granice Metropolii...*, s. 315n.

polecenie łacińskiego patriarchy w Konstantynopolu Wilhelma mianowano biskupem Włodzimierza Piotra OP, który na życzenie patriarchy otrzymał sakrę od biskupa miśnieńskiego. Mimo braku formalności papież Innocenty V zatwierdził ją 2 maja 1358 roku. Ten sam papież, mianując 11 stycznia 1358 roku do Lwowa Tomasza de Illeye, potwierdził, że diecezja ta podlegała patriarchatowi łacińskiemu w Konstantynopolu. Po umocnieniu się w 1366 roku na Rusi i po śmierci w 1365 rokiem biskupa lubuskiego Henryka król wznowił starania z 1349 rokiem o utworzenie na ziemiach ruskich odrębnej metropolii katolickiej. Nowa metropolia z siedzibą w Haliczu miała już w 1367 roku własnego biskupa Krystyna. Pierwsza oficjalna wzmianka na jej temat pochodzi z bulli z 5 maja 1371 roku, mocą której papież, mianując Hynka biskupem we Włodzimierzu, powiadomił o nominacji biskupa halickiego jako metropolity. Po śmierci króla Kazimierza (w 1370) na Rusi wszczęto nieprzyjazną akcję przeciw Kościołowi katolickiemu – w związku między innymi z bullą papieską z 1372 roku, polecającą biskupowi krakowskiemu usuwanie biskupów prawosławnych ze stolic i z odnowionymi pretensjami jurysdykcyjnymi biskupów lubuskich. W tej sytuacji po podjętych od 1372 roku przez papieża Grzegorza XI decyzjach oraz zabiegach króla Ludwika Węgierskiego i księcia Władysława Opolczyka erygowano mocą bulli *Debitum pastoralis officii* z 13 lutego 1375 metropolię halicką obrządku łacińskiego. Jej pierwszym metropolitą został arcybiskup Maciej. Dokument uznał kościoły w Haliczu, Przemyślu, Włodzimierzu i Chełmie za katedralne tamtejszych diecezji, skasował jurysdykcję biskupów lubuskich na Rusi Czerwonej i wyniósł Halicz do godności arcybiskupstwa-metropolii, której podporządkował diecezje w Przemyślu, Chełmie i Włodzimierzu. Jej katedrą został kościół pod wezwaniem Świętej Marii Magdaleny w Haliczu¹³.

Przeniesienie stolicy metropolii do Lwowa i dalszy jej rozwój

Równocześnie z utworzeniem metropolii rozpoczęto starania o przeniesienie jej stolicy do Lwowa, będącego wtedy już najmocniejszym pod względem obronnym i gospodarczym miastem kraju. Inicjatorem był książę Władysław Opolczyk, poparcia udzielił arcybiskup. Papież powołał 3 marca 1375 roku w tym celu komisję w składzie: arcybiskup gnieźnieński i biskupi krakowski oraz płocki. Mimo pozytywnego wyroku komisji, starań arcybiskupów halickich Jakuba Strepy (zmarłego w 1409) i jego następcy Mikołaja Trąby w 1410 roku i z powodu trudności ze strony Węgier i pretensji biskupów lubuskich do jurysdykcyjnych uprawnień na przeniesienie stolicy do Lwowa trzeba było czekać do 1412 roku. Arcybiskupi nie rezydowali w Haliczu, przebywając tam tylko czasowo. Arcybiskup Maciej (1375-1380), dawny kanonik z Eger na Węgrzech, tytułował się nawet lwowskim

¹³ *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 266n.; K. Dola, *Katalog arcybiskupów...*, s. 277; B. Kumor, *Granice Metropolii...*, s. 318; T. Trajdos, *Kościół Katolicki...*, s. 169n.; J. Wyrozumski, *Historia Polski...*, s. 271.

arcybiskupem i urządził we Lwowie rezydencję. Inni zaś nazywali to miasto metropolitalnym, choć nosili tytuł halicki¹⁴.

Niezależnie od powyższych inicjatyw podjęto już na terenie Lwowa działania w kierunku utworzenia około 1363 roku diecezji. W tym celu król Polski rozpoczął starania w kurii awiniońskiej o zgodę na budowę katedry. Papież Urban V polecił 6 kwietnia 1363 roku arcybiskupowi gnieźnieńskiemu zbadanie, czy we Lwowie są odpowiednie warunki do jej powstania. Opinia komisji i decyzja papieża musiały być pozytywne, skoro w latach 1360-1368 założono fundamenty i rozpoczęto budowę kościoła katedralnego. Dzięki trosce arcybiskupa Jakuba Strzemię (1391-1409) doprowadzono do końca budowę prezbiterium, które w 1405 roku w obecności arcybiskupa poświęcił przemyski biskup Maciej. Ostateczną budowę i wystrój ukończono w 1479 roku, a w 1481 miała miejsce konsekracja świątyni¹⁵.

W marcu 1412 roku odbył się w Lubowli zjazd królów Władysława Jagiełły i Zygmunta Luksemburskiego w obecności legata papieskiego kardynała Brandiego oraz występującego w roli kanclerza Królestwa Polskiego arcybiskupa halickiego Mikołaja Trąby. Tam król węgierski zrzekł się na rzecz Polski praw do Rusi. Po tym wydarzeniu antypapież Jan XXIII mocą bulli *In eminenti specula militantis Ecclesiae* 28 grudnia 1412 roku, nadając tytuł Lwowska Archidiecezja, przeniósł stolicę arcybiskupstwa do Lwowa, podniósł kościół pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny do rangi katedry oraz określił granice lwowskiej prowincji kościelnej obrządku łacińskiego. Z powodu miejscowych trudności decyzję papieską zrealizowano dopiero 30 maja 1414 roku. Po arcybiskupach halickich: Macieju (1376-1380), Bernardzie (1385-1390), Jakubie Strzemię (1391-1409) i Mikołaju Trąbie (1410-1412) pierwszym lwowskim arcybiskupem został Jan Rzeszowski (1412-1436), rozpoczynający aż do współczesności listę 38 arcypasterzy lwowskiego Kościoła lokalnego obrządku łacińskiego¹⁶.

Według tonu bulli translacyjnej, do lwowskiej metropolii obrządku łacińskiego należały obok stołecznej diecezje: przemyska, chełmska, kamieniecka, włodzimierska, kijowska i diecezja w Serecie na Mołdawii. Oprócz diecezji należących już do halickiej metropolii były inne. Diecezja chełmska rzeczywiście zaczęła funkcjonować od 1417 roku za rządów biskupa Jana Biskupca z Opotowa (1417-1452). Kijowska diecezja powstała przed 1405 dzięki staraniom króla Władysława Jagiełły. Diecezja w Serecie na Mołdawii powstała w 1370 roku i pierwszym jej biskupem został Polak, Andrzej Jastrzębiec (1371-1388). Po burzliwych dziejach jej i kraju, w którym istniała, diecezja upadła po 24 lipca 1515 roku. Od 1571 roku jurysdykcję pełnili tam arcybiskup lwowski i biskup kamieniecki. Dzięki staraniom między innymi arcybiskupa lwowskiego Jana Dymitra Solikowskiego i polskich jezuitów odnowiono przed 7 stycznia 1591 rokiem biskupstwo

¹⁴ K. Dola, *Katalog arcybiskupów...*, s. 265; B. Kumor, *Granice Metropolii...*, s. 319n.; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 33.

¹⁵ J. Krętosz, *Błogosławiony Jakub Strzemię...*, s. 118; tenże, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 135.

¹⁶ *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 268; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 36; B. Kumor, *Granice Metropolii...*, s. 320.

ze stolicą w Bakowie, którego jurysdykcji podlegały Mołdawia, Besarabia i Wołoszczyzna. Patronami tej diecezji byli królowie polscy. W 1751 roku biskup Stanisław Jezierski przeniósł siedzibę do położonego na Pokuciu w granicach archidiecezji lwowskiej Sniatynia. W związku z kontrowersją między Polską i Litwą o Wołyń, równoległe z diecezją włodzimierską (powstała w 1358 roku), erygowano 12 maja 1404 roku po litewskiej stronie diecezję łucką.

Diecezje te 21 lipca 1425 roku połączono i przeniesiono stolicę do Łucka. W diecezjach tej metropolii powstały kolejno kapituły: w Przemyślu (1383), Łucku (1428), nowa we Lwowie i w Chełmie (1429) oraz w Kamieńcu Podolskim (1454)¹⁷. Metropolia w powyższym składzie – archidiecezja lwowska, diecezje: chełmska, kamieniecka, kijowska, łucka, przemyska i bakowska – przetrwała do końca XVIII wieku. Po rozbiorach Polski do współczesności organizacja terytorialna ulegała radykalnym zmianom. Obecnie po jej odnowieniu 15 stycznia 1991 roku przez papieża Jana Pawła II metropolia lwowska obrządku łacińskiego posiada na terenie współczesnej Ukrainy diecezje: stołeczną lwowską, kijowsko-kamieniecką oraz munkaczewską i odesko-symferopolską, łucką, kijowsko-żytomierską, kamieniecką, charkowsko-zaporoską, a także, znajdującą się w Polsce, diecezję przemyską¹⁸.

Jurysdykcja na Rusi biskupów lubuskich

Integralną część niniejszego tematu stanowi również problematyka jurysdykcji w wiekach XIII-XIV biskupów lubuskich na Rusi. Niełatwa do ostatecznego rozstrzygnięcia, miała istotny wpływ na kształtowanie się łacińskiej organizacji kościelnej, zwłaszcza metropolitalnej na tym terytorium. Na ten temat, szczególnie początków jurysdykcji, zdania historyków są podzielone. Jeden z biskupów tej diecezji miał już pod koniec XII wieku angażować się w działalność misyjną na tym terenie¹⁹. W okresie rządów Leszka Białego (1202-1227) nastąpiło ożywienie zainteresowania książąt piastowskich Rusią. Ówczesny arcybiskup gnieźnieński Pełka (1232-1258) zabiegał u papieża Grzegorza IX o nominację dla niej osobnego biskupa. W tej sprawie kontaktował się też biskup krakowski ze Świętym Bernardem z Clairvaux. Ostatecznie Stolica Apostolska mianowała około 1233 roku cystersa Gerarda (zmarłego w 1256) biskupem Rusi, który otrzymał klasztor cysterski wraz z jego dobrami jako swoją siedzibę i uposażenie. Książę wrocławski Henryk I Brodaty, po opanowaniu ziemi sandomierskiej, nadał te dobra na własność biskupowi Rusi, lubuskiemu biskupowi Wawrzyńcowi (1209-1233). Jeden z jego następców Wilhelm (1252-1282) po podjętych przez siebie staraniach i po

¹⁷ W. Abraham, *Początki arcybiskupstwa...*, s. 15, 19n.; K. Dola, *Katalog arcybiskupów...*, s. 256, 279, 292, 300; *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 2, cz. 2, Poznań – Warszawa 1979, s. 268, 396; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 105; B. Kumor, *Granice Metropolii...*, s. 320, 332n., 344n.; T. Trajdos, *Kościół Katolicki...*, s. 169n.

¹⁸ *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. 1, cz. 2, Poznań – Warszawa 1974, s. 449.

¹⁹ W. Abraham, *Początki arcybiskupstwa...*, s. 11.

śmierci biskupa Gerarda otrzymał 11 lutego 1257 roku od papieża Aleksandra IV jurysdykcję biskupa Rusi²⁰.

Odtąd zaistniały liczne ślady pełnienia jurysdykcji tych biskupów. Kiedy w okresie rządów Kazimierza Wielkiego (1333-1370) powstawały nowe biskupstwa, traktując teren jako integralną część swojej diecezji, biskupi wchodzili w konflikt z królem i przesyłali do Awinionu skargi na Polskę. Król więc, nie czekając na wynik wyroku kurii papieskiej, obłożył sekwestrem ich dobra położone na terenie Polski. Szczególną aktywność biskupów widać na przełomie XIV i XV wieku, kiedy po powstaniu halickiej metropolii pozbawiono ich uprawnień, mimo to wchodzili w jurysdykcję legalnie już funkcjonujących metropolitów halickich. Biskup Stefan (1320-1345) w ramach troski o teren „swojej diecezji” na Rusi w drodze do Awinionu udał się do Kijowa, gdzie zamianował biskupem dla tego miasta Henryka OP z klasztoru w Pozdawilku w diecezji kamienieckiej. Ten, wątpiąc w uprawnienia konsekratego biskupa Stefana, zrezygnował z godności i otrzymał 15 grudnia 1320 roku od papieża Jana XXII potwierdzenie nominacji²¹. Bulla z 15 lutego 1375 roku erygująca metropolię halicką unieważniła ich jurysdykcję. Mimo to do 1412 roku istnieją ślady prób ingerencji biskupów w życie Kościoła na tym terenie. Biskupi lubuscy interweniowali przy wszystkich nominacjach arcybiskupów halickich, w staraniach o rozbudowę organizacji kościelnej i przeniesienie stolicy do Lwowa. W 1371 roku biskup Piotr (1365-1375) nadał kościołowi dominikanów we Lwowie odpusty. Arcybiskup halicki Bernard (1385-1390) w związku z konfliktem z miastem w 1387 roku opuścił Lwów. Wtedy przebywający w mieście biskup Jan Kietlicz (1382-1392) nadał w czasie nieobecności gospodarza przywileje dla bractwa Najświętszej Maryi Panny w kościele parafialnym. Biskup Jan Mraz (1392-1397) erygował 28 kwietnia 1393 roku na terenie diecezji przemyskiej parafię w Przeworsku. Sprawa ta miała zostać rozstrzygnięta na korzyść nowej metropolii mocą układu królów Władysława Jagiełły i czeskiego Wacława w 1395 roku. Wtedy to przebywał w tej sprawie w Krakowie (7 czerwca 1395 roku) biskup lubuski Jan Mraz. Jego następca Jan Borschnitz (1397-1420) w księdze posiadłości diecezji nie umieścił już Rusi Czerwonej²². Jurysdykcja ta wygasła na terenie metropolii halickiej po przeniesieniu w latach 1412-1414 stolicy metropolii i archidiecezji do Lwowa. Metropolici i biskupi lwowskiej prowincji kościelnej obrządku łacińskiego odtąd nieskrępowanie spełniali na tym terenie swoją jurysdykcję²³.

Artykuł niniejszy wskazuje na wielowiekową obecność na Rusi rzymskokatolickiej organizacji kościelnej. Bezpośrednio po chrzcie w 988 roku na Rusi

²⁰ Tamże; tenże, *Powstanie organizacji Kościoła Łacińskiego na Rusi*, Lwów 1904, s. 415-417; H. Borcz, *Archidiecezja Przemyska...*, s. 6; *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 194; J. Krętosz, *Błogosławiony Jakub Strzebię...*, s. 116; tenże, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 32.

²¹ W. Abraham, *Początki arcybiskupstwa...*, s.14; *Historia Kościoła w Polsce...*, s. 293; B. Kumor, *Granice Metropolii...*, s. 344.

²² W. Abraham, *Początki arcybiskupstwa...*

²³ *Rocznik Archidiecezji Przemyskiej...*, s. 364; W. Abraham, *Początki arcybiskupstwa...*, s. 14n.; K. Dola, *Katalog arcybiskupów...*, s. 276; J. Krętosz, *Organizacja archidiecezji lwowskiej...*, s. 35.

utworzono bizantyjską metropolię w Kijowie i Korsuniu. Równocześnie na terenie Europy Środkowej i Wschodniej od X wieku, oprócz bizantyjskich, podejmowano także rzymskokatolickie wysiłki misyjne. Owocem tychże powstała w 966 roku na terenie państwa piastowskiego gnieźnieńska rzymskokatolicka metropolia. Ostatecznie na ziemiach ruskich, po sporadycznych i doraźnych dziełach misyjnych, na Rusi Czerwonej zaistniały już w XIV wieku dalsze rzymskokatolickie diecezje. Pierwszą była istniejąca od 1363 roku, a następnie 1375 roku metropolia halicka obrządku łacińskiego. W jej miejsce, po ustabilizowaniu przynależności państwowej Rusi Czerwonej do Rzeczypospolitej, w 1412 roku powstała lwowska metropolia obrządku łacińskiego. Jednak jej i arcybiskupa siedzibę przeniesiono do Lwowa dopiero w 1414 roku.

Dzieje łacińskiej i bizantyjskiej organizacji kościelnej na przestrzeni ponad 600 lat były skomplikowane, zwłaszcza kiedy w czasach Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku na ruskich ziemiach podejmowano wysiłki unijne, szczególnie związane z unią brzeską. Na tymże terenie w czasach nowożytnych, między innymi we Lwowie do 1939 roku, istniały trzy katolickie lwowskie metropolie obrządków łacińskiego, bizantyjskiego i ormiańskiego. Po II wojnie światowej, później w czasach Związku Radzieckiego Kościół katolicki uległ zniszczeniu i dezorganizacji. Dalej po rozpadzie w 1991 roku ZSRR w wolnych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, głównie na Ukrainie i w Polsce, istniały obok siebie struktury Kościoła katolickiego wymienionych obrządków. W obecnej Polsce, oprócz łacińskiego obrządku, istnieją: greckokatolickie struktury – archidiecezja przemysko-warszawska i diecezja wrocławsko-gdańska oraz ormiański ordynariat²⁴.

Na Ukrainie istnieją obecnie odrodzone katolickie metropolie lwowskie obrządków bizantyjskiego i łacińskiego. Tymi reaktywowanymi od 1991 roku są: metropolia lwowska obrządku łacińskiego, posiadająca diecezje – archidiecezję lwowską i diecezję charkowską, Kamieniec Podolski, kijowsko-żytomierską, łucką, odessko-symferopolską, munkaczewską. W archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego od 1412 roku na przestrzeni jej 600 lat do 2012 roku służyło Kościołowi 38 arcybiskupów metropolitów. Po wypędzeniu przez komunistyczną władzę w 1946 roku ze Lwowa arcybiskupa Mariana Baziaka archidiecezja ta do 1991 roku była osamotniona, bez biskupa, zdezorganizowana. Na jej terenie pracowali w duszpasterstwie konspiracyjnie nieliczni księża rzymskokatolicki, którzy opiekowali się także katolikami bizantyjskiego obrządku. Dopiero od 1991 roku, kiedy Jan Paweł II reaktywował struktury diecezjalne Kościoła łacińskiego i greckokatolickiego na obecnej Ukrainie, obecni arcybiskupi lwowscy obrządku łacińskiego, to jest kardynał Marian Jaworski i Mieczysław Mokrzycki, kontynuują swoją posługę pasterską dla lwowskiego Kościoła rzymskokatolickiego²⁵.

Dzieje sześćsetletniej lwowskiej archidiecezji obrządku łacińskiego są spuścizną kontaktów Rzeczypospolitej ze Wschodem, zwłaszcza bizantyjskim, i jej politycznej orientacji w tym kierunku. Relacje były niełatwe, bo zaplątane problematyką

²⁴ *Schematyzm Archidiecezji Katowickiej*, Katowice 2011, s. 30n.

²⁵ *Schematyzm Archidiecezji Lwowskiej 2003*, s. 20-28.

tego kręgu kulturowego. Artykuł dotyczy jej początków w średniowieczu i pierwszych na terenie Rusi kontaktów bizantyjskiego Wschodu z Zachodem. Pomocem był zwłaszcza Kościół katolicki i jego zakonne oraz hierarchiczne struktury. W związku z tym Rzeczpospolita słusznie przez kilka wieków postrzegana była jako przedmurze chrześcijaństwa, zwłaszcza zachodniego. Na jej terenie ścierały się elementy kultury Wschodu i Zachodu. Ilustracją tej trudnej, pięknej, ale ważnej problematyki są daty: powstania archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego w 1412 roku, jej reaktywacji w 1991 roku po zniszczeniach II wojny światowej i komunizmu, oraz – przede wszystkim – planowane w 2012 roku odwiedziny Benedykta XVI tamtejszego, żyjącego na terenie Ukrainy (nie polskiego i nie ukraińskiego) Kościoła rzymskokatolickiego. Innym przykładem piękna i budującego pluralizmu tego regionu jest fakt istnienia we Lwowie do XX wieku, głównie do 1939 roku trzech katedr i stolic biskupich obrządków: bizantyjskiego, łacińskiego i ormiańskiego. Na ich czele stali arcybiskupi lwowscy Andrzej Szeptycki, Święty Józef Bilczewski i Józef Teodorowicz – wybitne postaci narodowości ukraińskiej, polskiej i ormiańskiej.

Treść niniejszego artykułu dotyczy problematyki kościoła Katolickiego – położonego między Wschodem i Zachodem, żyjącego na ziemiach pogranicza łacińsko-bizantyjskiego. Na obraz kulturowy tego pogranicza nakłada się od XI wieku również trudna rzeczywistość wojen i najazdów, w szczególności mongolsko-tatarskich, rosyjskich oraz tureckich. W takich to uwarunkowaniach geograficzno-kulturowych krystalizowały się postawy narodowe, konfesyjne i wyznaniowe zamieszkującej te tereny ludności. Istotne znaczenie miały współżyjące na tym terenie różnorodne struktury kościelne i cerkiewne. Ilustracją omówionej problematyki jest fakt istnienia na terenie Lwowa trzech katolickich struktur Kościoła, to jest archidiecezji i metropolii. Są nimi archidiecezje lwowskie: greckokatolicka, rzymskokatolicka i ormiańska. Zamierzeniem artykułu, nawiązującego do długiej, bo liczącej 600 lat historii Kościoła rzymskokatolickiego na Rusi Czerwonej, była próba spojrzenia w prawdzie na przeszłość kulturową i religijną regionu historycznych Kresów Południowo-Wschodnich Rzeczpospolitej i obecnej Ukrainy Zachodniej oraz zamieszkującej je ludności.

Słowa kluczowe: Ukraina, Lwów, kościół prawosławny, archidiecezja lwowska, obrządek łaciński

Keywords: Ukraine, Lvov, Orthodox Church, Archdiocese of Lvov, Latin Rite